

Artikkeli on julkaistu FINEn juhlakirjassa *Vakuutus- ja rahoitusneuvonta 45 vuotta (Toim. Olli Norros, Irene Luukkonen, Erik Sirén ja Ville Raulos)*, Vakuutus- ja rahoitusneuvonta, Helsinki 2016.

Justus Könkkölä
Oikeustieteen tohtori

Vakuutusopimuslain pakottavuudesta kolmanteen nähden

Johdanto

Vakuutusopimuslaki on lain 3 §:n mukaan pakottava kahdessa suhteessa. Se on ensinnäkin pakottava suhteessa sellaiseen vakuutettuun ja muuhun korvaukseen oikeutettuun, joka ei itse ole vakuutusopimusta. Tämän lisäksi laki on pakottava suhteessa kuluttajaan tai siihen rinnastettavaan vakuutusopimusta. Vakuutusopimuslain 3 §:n tarkka sisältö on seuraava:

”Sopimusehto, joka poikkeaa tämän lain säännöksistä muun vakuutetun tai vakuutuskorvaukseen oikeutetun kuin vakuutusopimusta vahingoksi, on mitätön.” (1 momentti)

”Sopimusehto, joka poikkeaa tämän lain säännöksistä vakuutusopimusta vahingoksi, on mitätön kuluttajaa kohtaan sekä sellaista muuta luonnollista henkilöä taikka oikeushenkilöä kohtaan, joka huomioon ottaen hänen elinkeinotoimintansa tai muun toimintansa laatu ja laajuus sekä olosuhteet muutoin on vakuutusopimusta sopijapuolena rinnastettavissa kuluttajaan.” (2 momentti)

Oikeuskirjallisuudessa on kiinnitetty enemmän huomiota lain pakottavuuteen siinä suhteessa, onko vakuutusopimusta kuluttaja tai siihen rinnastettava taho (lainkohdan 2 momentti).¹ Tässä kirjoituksessa käsitellään vakuutusopimuslain pakottavuutta toisesta näkökulmasta. Kysymyksenä on vakuutusopimuslain pakottavuus suhteessa kolmanteen eli sellaiseen korvaukseen oikeutettuun, joka ei ole itse vakuutusopimusta (lainkohdan 1 momentti). Vakuutusopimustajalla tarkoitetaan tässä yhteydessä sitä henkilöä, joka solmii vakuutusopimuksen vakuutusopimusta kanssa (ks. aiheesta tarkemmin jäljempänä).

Sopimussuhteen ulkopuolisen tahon aseman sääntely on harvinaista, ja siten myös tällaisen lain-säädännön pakottavuuteen liittyy useita periaatteellisia erityiskysymyksiä. Tämän kirjoituksen tarkoituksena on esitellä joitakin näistä kysymyksistä ja sen lisäksi arvioida sitä, miten vakuutusopimuslain 3.1 §:ää tulisi tulkita konkreettisissa soveltamistilanteissa.

Konkreettisista kysymyksistä käsiteltävänä ovat erityisesti seuraavat kaksi tulkintakysymystä: 1) onko laki pakottava suhteessa muuhun kuin vakuutusopimusta riippumatta siitä, kuinka läheinen suhde korvaukseen oikeutetulla on vakuutusopimusta ja 2) mitä kaikkia säännöksiä pakottavuus koskee? Tarkastelu rajataan selkeyden vuoksi vahinkovakuutuksiin. Jotta kolmannen aseman sääntelyyn liittyvät erityiskysymykset tulevat paremmin esille, päähuomio on tilanteissa, joissa sen paremmin vakuutusopimusta kuin korvaukseen oikeutettukaan eivät ole kuluttajia tai siihen rinnastettavia henkilöitä. Kirjoituksessa keskitytään vain VSL 3.1 §:n säännökseen korvaukseen oikeute-

tun asemasta. Siinä ei siten esimerkiksi käsitellä kysymyksiä, jotka liittyvät mahdollisuuteen laajentaa vakuutuksenantajan VSL 75 §:n mukaista takautumisoikeutta vahingon aiheuttanutta tahoja kohtaan.²

Vakuutuslain pakottavuussäännös – periaatteellisia näkökohtia

Vakuutus- ja sopimusoikeudellinen lainsäädäntö

Vakuutuslain säännöstä pakottavuudesta kolmannen hyväksi voidaan pitää poikkeuksellisenä sekä sopimusoikeudellisessa että pohjoismaisessa vakuutuslakien vertailussa.

Sopimusoikeudellisessa lainsäädännössämme on kohtalaisen paljon pakottavia säännöksiä. Käytännössä pakottava sääntely perustuu poikkeuksetta heikompana pidetyn sopimuskumppanin suojaamiseen tällaisessa sopimussuhteessa tai julkiseen etuun.³ Lainsäädännöstämme ei löytyne vakuutuslakia vastaavaa sääntelyä, jolla rajoitettaisiin pakottavasti kolmannen hyväksi tehtävän sopimuksen sisältöä.⁴ Osin tällaisen sääntelyn puuttuminen saattaa tosin johtua siitäkin, ettei kolmannen asema ylipäänsä ole sopimusoikeudessa usein esiintyvä kysymys. Kun lisäksi on ilman erityistä sääntelyäkin selvää, ettei kolmatta voida sitoa velvoitteisiin sopimuksella, jonka osapuoli hän ei ole, pakottavuudelle ei ole laajasti tarvetta.

Vanhassa vakuutuslaissa ei ollut säännöstä, jossa olisi nimenomaisesti todettu pakottavaksi kolmatta koskeva sääntely. Pakottavuuden määrittäminen perustui laissa säännökohtaisiin ratkaisuihin.⁵ Myöskään muiden Pohjoismaiden vakuutuslaeissa pakottavuutta ei ole määritetty muuta korvaukseen oikeutettua kuin vakuutuksenottajaa kohtaan yhtä laajasti kuin Suomen nykyisessä laissa. Pakottavuus perustuu sekä Ruotsissa, Norjassa että Tanskassa säännökohtaisiin ratkaisuihin. Osa kolmatta koskevasta sääntelystä on näissäkin maissa pakottavaa.

Vakuutus ja kolmannen asemaa yleensä koskevat normit

Sopimuksella ei yleensä voida luoda velvoitteita kolmannelle eikä kolmas voi pääsääntöisesti vedota edukseen toisten tekemään sopimukseen.⁶ Kun vakuutuslain pakottavuus käytännössä edellyttää kolmannelle olevan tällainen oikeus ainakin jossakin suhteessa, on aiheellista arvioida, miten sääntely suhteutuu yleisesti ottaen normeihin kolmannen oikeudesta vedota toisten tekemään sopimukseen. Ilmeisin vertailukohta ovat sopimusta kolmannen hyväksi koskevat opit.

Sopimuksella kolmannen hyväksi tarkoitetaan sopimusta, jonka osapuolet pyrkivät sopimuksellaan jollakin tavoin hyödyttämään muuta henkilöä kuin sopijapuolia itseään. Sopimuksista kolmannen hyväksi ei ole yleistä lainsäädäntöä, mutta tietyt pääsäännöt ovat vakiintuneet. Sopimuksella voidaan sitoutua kolmatta kohtaan siten, että tälle syntyy itsenäinen oikeus vedota sopimukseen. Tällaista mahdollisuutta velvoittautua on perusteltu yksinkertaisesti sopimusoikeuden ytimessä olevalla tahdonautonomialla. Itsestään selvää on toisaalta se, ettei sopimuksella voida heikentää kolmannen asemaa siitä, mitä se ilman sopimusta olisi. Kaksi tahoja eivät voi luoda sopimusteitse velvoitteita sellaiselle taholle, joka ei ole antanut tahdonilmaisua sitoutua niihin.⁷

Toisaalta jos sopimuksella perustetaan oikeuksia, joita tällaisella kolmannelle ei muutoin olisi, on luontevaa, että näiden oikeuksien nauttimiselle voidaan myös asettaa sopimuksessa rajoituksia ja ehtoja. Tällaiset ehdot pääsääntöisesti velvoittanevat kolmatta, tosin vain niissä rajoissa kuin hän

haluaa vedota sopimukseen edukseen. Tämä on esimerkiksi UNIDROITin sopimusoikeusperiaatteiden (artikla 5.2.4) selvä lähtökohta ja siihen on viitattu myös kotimaisessa kirjallisuudessa⁸. Tämä periaate on sinänsä ollut esillä myös vakuutusosoikeudessa. Esimerkiksi vuoden 1988 työryhämietinnössä mahdollisuus asettaa kolmatta sitovia ehtoja oikeudesta nauttimiselle mainitaan nimenomaisesti.⁹ On lisäksi huomattava, että vakuutusosoikeudessa kolmannelle on asetettu myös lainsäädännössä velvoitteita, jotka sitovat tätä, jos hän haluaa vedota vakuutukseen (mm. vakuutusopimuslain sivuvelvoitesäännökset, kuten VSL 29, 31 ja 32 §).¹⁰

Vertailukohdan saa myös sopimusoikeuden ulkopuolelta testamenttioikeudesta. Testamentti on yksipuolinen tahdonilmaisu, jossa testaattori määrää perinnöstään. Testamenteissa voi olla ja usein onkin myös määräyksiä, jotka rajoittavat saajan oikeutta. Tyypillisimmin nämä ovat ajan kuluksi liittyviä lykkäviä tai purkavia ehtoja, kuten ehto siitä, että oikeuden testamentattuun omaisuuteen saa vasta ensisijaisen testamentinsaajan kuoltua. Testamentissa voi kuitenkin olla useanlaisia ehtoja, myös sellaisia, jotka asettavat tietyt rajat oikeudelle käyttäen testamentattua omaisuutta. Ainakin periaatteellisenä lähtökohtana on, että jos testamentin saaja ei noudata testaattorin asettamia ehtoja, hän menettää oikeutensa testamentattuun omaisuuteen. Testamentissa olevat ehdot eivät kuitenkaan saa olla hyvän tavan vastaisia tai rajoittaa saajan henkilökohtaista vapautta liikaa.¹¹

Ainakin kirjallisuudessa on puollettu vastaavaa rajoitusta kolmannen oikeuteen vedota sopimukseen myös niissä eri tilanteissa, joissa kolmannelle poikkeuksellisesti voisi syntyä oikeus vedota sopimukseen sopijapuolten tai ainakin toisen heistä tahdosta riippumatta. Pääsääntönä on, ettei esimerkiksi myöhempi siirronsaaja voi sopimusketjussa esittää vaatimuksia suoritusketjun aikaisempaa lenkkiä kohtaan ohi oman sopimuskumppaninsa. Jos tällainen vetoamisoikeus kuitenkin poikkeuksellisesti syntyy, on kirjallisuudessa puollettu sitä, että suoritusvelallinen on oikeutettu vetoamaan edukseen velkojan ja tämän välissä olevien sopimusten vastuuta eri tavoin rajoitaviin määräyksiin.¹² Vaikka tilanne poikkeaa sopimus kolmannen hyväksi -asetelmasta siinä, ettei velallisen alkuperäisenä tarkoituksena ole ollut sitoutua kolmatta kohtaan, tilanteille on yhteistä eräänlainen kielteinen suhtautuminen ”rusinat pullasta” -vaatimukseen kolmannen taholta: jos kolmas saa vaatia jotakin toisten tekemän sopimuksen perusteella, myös tuon sopimuksen oikeuden nauttimista rajoittavat ehdot sitovat kolmatta. Tämän havainnon merkitystä kuitenkin vähentää se, että kolmannen tällainen vetoamisoikeus on laissa sääntelemättömissä tilanteissa hyvin epäselvä ja että siltä osin kuin vetoamisoikeus perustuu lainsäädäntöön, sopimusvapautta on tyypillisesti rajoitettu kolmannen hyväksi (esim. AsuntoKL 5:3, MK 2:26 sekä KSL 5:31 ja 8:35).¹³

Velallisen mahdollisuudet vedota sopimusehtoihin sopimuksen ulkopuolista velkojaa vastaan näyttäisivät heikoilta siinä tilanteessa, että kolmas vaatii suoritusta sopimuksenulkoisen korvausnormiston perusteella. Tällainen tilanne voi olla kyseessä silloin, kun alun perin sinänsä sopimukseen perustuva suoritus aiheuttaa kolmannelle sellaista vahinkoa, joka tulee korvattavaksi myös vahingonkorvauslain tai muun sopimuksenulkoisen korvausnormiston perusteella.¹⁴ Kyse voi olla esimerkiksi tuotevastuulain alaisesta vastuusta tai esineen vaarallisista ominaisuuksista muuten (KKO 2009:92).¹⁵ Jos vahinkoa kärsineelle syntyy oikeus korvaukseen sopimussuhteen puuttumisesta huolimatta, on luonnollista, etteivät myöskään suoritusta mahdollisesti määrittäneet sopimusehdot voi rajata hänen oikeuttaan korvaukseen.

Oikeutta sopimuksenulkoiseen korvaukseen ei kuitenkaan voida pitää varsinaisena poikkeuksena siihen sääntöön, että kolmannen oikeuden sisältö riippuu alkuperäisten sopijapuolten tahdosta, koska kolmannen oikeus ei näissä tilanteissa alun alkaenkaan perustu sopijapuolten tahtoon. Vahinkoa kärsinyt ei vetoa korvausta saadakseen sopimukseen vaan vahingon aiheuttaneeseen tekkoon tai laiminlyöntiin. Sopimuksella on näissä tilanteissa vain se merkitys, ettei vahinkoa aiheuttanut suoritus olisi käytännössä tehty ilman sopimusta.

Onko vakuutus sopimuslain pakottavuus kolmatta kohden poikkeus ja miksi?

Vakuutus on sopimustyyppi, jossa melko yleisesti sovitaan etuudesta kolmannen hyväksi – itse asiassa vakuutukseen viitataan usein tyyppiesimerkkinä sopimuksesta kolmannen hyväksi.¹⁶ Osassa vakuutuksia kolmannen asema on korostunut jo vakuutuksen luonteen vuoksi, kuten henkivakuutuksessa ja eräin rajauksin vastuuvakuutuksessa, mutta käytännössä kaikissa vakuutuslajeissa voidaan vakuuttaa myös kolmannen etuus.

Kolmannen hyväksi sopimisen yleisyys vakuutuksissa ei kuitenkaan sellaisenaan muuta niitä tahdonautonomiaan liittyviä näkökohtia, joita edellä on käsitelty. Vaikka vakuutuksella usein tarkoitetaan hyödyttää jotakuta muuta kuin vakuutuksenottajaa, tämä hyödyttämistarkoitus perustuu silti sopijapuolten, vakuutuksenantajan ja vakuutuksenottajan, tahtoon. Jos jompikumpi niistä ei halua solmia sopimusta tai luoda kolmannelle vakuutussuojaa, tämä suoja jää syntymättä. Kolmannelle ei vakuutuksien yhteydessäkään, harvoja pakollisia vakuutuksia lukuun ottamatta, ole mitään automaattista oikeutta odottaa saavansa sopimuksen perusteella jotakin.

Kolmannen aseman vahventamista vakuutus sopimuksissa verrattuna muihin sopimuksiin voidaan sinänsä puoltaa eräillä näkökohdilla. Ensinnäkin vakuutus on pääsääntöisesti vakuutuksenantajan yksipuolisesti laatimiin ehtoihin perustuva oikeustoimi eikä tahdonautonomiasta puhumisen ylipäättään kuvaa osapuolten todellista asemaa siten kuin monissa muissa sopimuksissa.¹⁷ Toiseksi vakuutuksilla on tärkeä merkitys yhteiskunnassa vahinkoriskien hallinnassa ja niillä pyritään varsin usein peittämään nimenomaan kolmannen henkilön vahinkoja. On tämän vuoksi mahdollista katsoa, että vakuutetuilla tulee olla lainsäädännön perusteella tietty minimitaluu vakuutuksen sisällöstä silloin, kun vakuutus on muun henkilön ottama. Vähimmäistaso voi ainakin teoriassa myös edistää tehokasta vaihdantaa, kun kunkin vakuutukseen mahdollisesti vetoavan ei tarvitse erikseen perehtyä ehtoihin tai seurata niiden mahdollisia muutoksia. Tällä voi olla käytännön merkitystä esimerkiksi vakuutettaessa vaihdantaketjussa kulkevaa omaisuutta, johon liittyvä vahingonvaara kohdistuu lyhyen ajan sisällä useisiin eri tahoihin.

Erityisen selvä tämänkaltainen vakuutuksen erityisasema on silloin, kun tietyn vakuutuksen on jo lainsäädännön perusteella tarkoitettu suojaavan myös muuta henkilöä kuin vakuutuksenottajaa. Tärkeimpiä esimerkkejä tästä ovat useat lakisääteiset vakuutukset, kuten liikennevakuutus ja tapaturmavakuutus. Tämän kirjoituksen kannalta suurempi merkitys on pakollisilla vastuuvakuutuksilla, jollaisen ottamiseen tietyillä toimialoilla toimivat tahot on lainsäädännössä velvoitettu.¹⁸

Velvollisuus vastuuvakuutuksen ottamiseen perustuu tyyppillisesti juuri tarpeeseen turvata vakuutus sopimuksen ulkopuolisen tahon mahdollisuus saada korvausta riskialttiin toiminnan aiheuttaessa tälle vahinkoa. Koska näissä tilanteissa osapuolten tahdonautonomiassa on rajoitettu keskeisesti määrittämällä sopimuksen solmiminen ainakin toiselle osapuolelle pakolliseksi, on luonnollista, ettei vakuutus sopimuksen osapuolille anneta vapaaehtoisia vakuutuksia vastaavaa valtaa päättää myöskään vakuutuksen sisällöstä. Jos näin ei olisi, velvollisuus vakuutuksen ottamiseen menettäisi merkitystään.¹⁹ On tosin sanottava, että kun vakuutusturvan aineellinen sisältö on joka tapauksessa lähes vapaasti sovittavissa, olipa vakuutus pakollinen tai vapaaehtoinen, vakuutus sopimuslain säännösten pakottavuudella on näiden tavoitteiden edistämässä vain rajallinen merkitys.

Hieman laajemmasta perspektiivistä voidaan viitata myös historialliseen oikeuspoliittiseen keskusteluun vakuutusten ensisijaisuudesta korvauskanavana. Erityisesti 1900-luvun puolivälin jälkeen pohjoismaisessa korvauslainsäädännössä ja oikeuspoliittisessa keskustelussa lähdettiin voimakkaasti siitä ajatuksesta, että vahinkojen korjaaminen tulisi järjestää mahdollisimman pitkälle vakuutusten kautta ja että vahingon aiheuttajan vahingonkorvausvastuun merkitys tulisi pitää mahdolli-

simman pienenä.^{2°} Vaikka tämä keskustelu on yhteiskunnallisten painotusten muuttuessa laantunut, on Suomenkin oikeudessa edelleen useita merkkejä siitä, että vakuutus on yksityiseen vahingonkorvausvastuuseen nähden suotava kanava korvata vahinkoja. Sitä ovat esimerkiksi edellä viitattu omaisuusvakuutuksen puuttumiseen liittyvä oikeuskäytäntö. Mainita voidaan myös se, että vakuutuslainsäädännön 75 §:n mukaan vakuutuksenantajalle syntyy takautumisoikeus vahingon aiheuttajaan nähden vain tiettyjen edellytysten vallitessa. Kolmantena esimerkkinä ovat ne tuomioistuintratkaisut, joissa vahingon aiheuttajan korvausvastuuta on alennettu sen vuoksi, ettei vahingonkärsijä ollut suojannut omaisuuttaan omaisuusvakuutuksella (ks. esim. KKO 1985 II 23 ja 1984 II 182 ja 1998:114). Kolmannen erityisasema muihin sopimustyyppisiin nähden on tätä vakuutuksen oikeuspoliittista taustaa vasten johdonmukainen.

Kokonaisuutena voidaan kuitenkin sanoa, että vakuutuslainsäädännön pakottavuudesta kolmannen hyväksi on ympäröivään oikeustilaan nähden jyrkkä lainsäädäntöratkaisu. Se on sekä sopimusoikeudellisessa kansallisessa lainsäädännössä että kansainvälisessä vakuutuslainsäädännössä vertailussa epätavanomainen eikä se ole myöskään ongelmaton sopimus kolmannen hyväksi -oppien kanssa.

Voisi tämä huomioon ottaen olettaa, että säännöksen syitä ja tarkoitusta on perusteltu lain esitöissä. Näin ei kuitenkaan ole. Sääntelyvalintaa ei ole juurikaan käsitelty hallituksen esityksessä eikä edellä esitettyihin kysymyksiin ole otettu kantaa. Esitystä edeltäneessä vuoden 1988 työryhämietinnössä lain pakottavuus oli vielä määritetty ylipäättään suppeammin siten, että pakottavuus määräytyi yksinomaan vakuutuksen kuluttajaluonteen perusteella.²¹ Aikaisemmassa, vuodesta 1929 voimassa olleessa vakuutuslainsäädännössä pakottavuus oli niin ikään määritetty eri tavalla eikä laki tuntenut vastaavaa yleistä kolmannen asemaan perustunutta rajoitusta. Onkin epäiltävissä, että säännös on päätyntä nykyiseen vakuutuslakiin lyhyen valmistelutyön seurauksena ilman kovin syvällistä pohdintaa.

Käytännön soveltaminen

Milloin ja miten kolmannen etuusia vakuutetaan käytännössä?

Vakuutus suojaaa varsin usein muun kuin vakuutuksenottajan itsensä etuutta. Vakuutus on saatettu ottaa alun alkaen tarkoituksin vakuuttaa jonkun muun kuin vakuutuksenottajan etuus, tai vakuutus voi sen voimassaolon aikana kohdentua suojaamaan kolmannen etuutta. Vakuutuslainsäädännön kohdentuminen kolmannen etuuteen on voitu määrittää vakuutusehdoissa nimeämällä tietty vakuutettu. Vakuutuslainsäädännön voi myös suoraan lain mukaan kohdentua muuhun kuin vakuutuksenottajaan. Vakuutuslainsäädännön 62 §:n mukaan omaisuusvakuutus on voimassa omistajan, omistuksenpidätys-ehdoin omaisuuden ostaneen, panttioikeuden ja pidätys-ehdoin haltijan sekä muutoinkin sen hyväksi, johon omaisuutta koskeva vaaranvastuu kohdistuu. Vakuutuslainsäädännön seuraava lain mukaan näitä oikeussuhteita eikä sillä, kuka vakuutuksen ottaa, ole välitöntä vaikutusta suojan kohdentumiseen. Korvaukseen oikeutetun aseman syntymiseen ei vaikuta myöskään se, onko vakuutettu tässä asemassaan jo vakuutuslainsäädännön solmittaessa vai tulee hän siihen vasta myöhemmin.²²

Erityistilanteena on vielä vastuuvakuutus, johon vakuutetun lisäksi voi tietyissä tilanteissa vedota myös vahingonkärsijä (VSL 67 ja 68 §).

Vakuutuksenottajan ja muun korvaukseen oikeutetun keskinäinen suhde voi olla eri tilanteissa hyvin erilainen. Läheisimmillään se on yleensä konserniyhtiön (yleensä emoyhtiön) vakuuttaessa

muiden konserniyhtiöiden (yleensä tytäryhtiöidensä) riskejä. Läheinen se on myös silloin, kun jonkin sopimusjärjestelyn osapuolet sopivat keskenään siitä, että yksi osapuolista vakuuttaa muiden riskejä. Molemmille näille tilanteille on yhteistä se, että vakuutuksen ottaminen on enemmän tai vähemmän vakuutuksenottajan ja vakuutetun yhteinen hanke, tai kumpikin on siitä ainakin tietoisia.²³

Toinen ääripää ovat tilanteet, joissa korvaukseen oikeutetulla ei ole mitään tietoa hyväkseen olevasta vakuutuksesta tai välttämättä edes vakuutuksenottajasta ennen vakuutustapahtuman aiheutumista. Hyvä esimerkki tästä on vastuuvakuutuksen vahingonkäräjät, jonka ainoa kontakti vakuutuksenottajaan saattaa olla vakuutustapahtuman aiheutuminen. Toisaalta myös omaisuusvakuutus voi tulla omistajan tai muun oikeudenhaltijan hyväksi ilman, että tämä olisi myötävaikuttanut vakuutuksen ottamiseen tai edes siitä tietoinen (VSL 62 §). Oma erityisryhmänsä ovat vielä pakolliset vastuuvakuutukset, jollaisen ottamiseen vakuutuksenottajalla on ollut lakiin tai viranomaismääräykseen perustuva velvollisuus. Tällainen velvollisuus asetetaan yleensä nimenomaan kolmannen eli potentiaalisen vahingonkäräjän suojaksi.

Lainsäädännöstä poikkeavat vakuutusehdot

Jotta vakuutuslainsäädännön pakottavuudella olisi käytännön merkitystä, vakuutus käytännössä täytyy löytyä ehtoja, jotka poikkeavat laista korvaukseen oikeutetun vahingoksi. Yleisesti ottaen yritys- ja vakuutuslainsäädännön tavanomaiset ehdot ovat enimmäkseen sopusoinnissa vakuutuslainsäädännön kanssa. Varsinkin joistakin vakuutuslainsäädännön säännöksistä kuitenkin myös poiketaan melko usein. Seuraavassa on joitakin esimerkkejä käytännön soveltamistilanteista:

Vahingosta ilmoittaminen vakuutuksenantajalle (VSL 73 §)

Vakuutuslainsäädännön 73 §:n mukaan vakuutustapahtumasta on ilmoitettava vakuutuksenantajalle vuoden kuluessa siitä, kun vakuutettu sai tiedon vakuutustapahtumasta ja hänen hyväkseen olevasta vakuutuksesta.

Eriyisesti yritys- ja vakuutuslainsäädännön ehtoissa tästä vuoden määräajasta poiketaan melko usein. Ehtojen mukaan ilmoitus voi esimerkiksi olla tehtävä vuotta lyhyemmässä kiinteässä määräajassa, kuten muutamissa kuukausissa, tai muuten nopeassa ajassa, esimerkiksi ”viipymättä” vahingon aiheutumisesta.

Jos vakuutuslainsäädännön ehtoja sovelletaan pakottavasti, ehdolla ei ole merkitystä eikä vakuutettu menetä oikeuttaan korvaukseen, vaikka hän laiminlöisikin tehdä ilmoituksen ehtojen edellyttämässä ajassa.

Vakuutetun sivuvelvoitteet ja niiden sanktiot

Vakuutetulle asetetaan vakuutusehdoissa usein erilaisia velvoitteita, joiden tarkoituksena on joko vakuutuksenottajan riskin oikea mitoittaminen tai vakuutustapahtuman välttäminen tai sen vaikutusten rajoittaminen. Vakuutuslainsäädännössä on säädetty tällaisten velvoitteiden laiminlyönnin seurauksista. Pääsääntönä on, että vakuutetun laiminlyönti noudattaa vakuutusehtoja vaikuttaa tämän oikeuteen saada korvausta vain siinä suhteessa kuin noudattamatta jättäminen on tosiasias- ssa vaikuttanut vakuutustapahtumaan (erityisesti VSL 34 §).

Yritysten vakuutusehdoissa saatetaan kuitenkin asettaa vakuutetulle ankarampia seurauksia. Vakuutettu voi esimerkiksi menettää oikeutensa korvaukseen kokonaan jo sillä perusteella, että

tämä on laiminlyönyt tietyn vakuutustapahtuman estämiseen tähtäävän velvoitteensa. Tämän johdosta sillä, sovelletaanko vakuutuslakia pakottavasti vakuutetun velvoitteisiin, voi olla vakuutuskorvauksen määräytymisen kannalta suuri merkitys.

Torjuntakustannusten korvaaminen

Vakuutuslain 32 §:n mukaan vakuutetun on ryhdyttävä tarpeellisiin toimiin vakuutustapahtuman estämiseksi. Lain 61 §:n mukaan vakuutuksenantajan on korvattava tämän ns. pelastamisvelvollisuuden täyttämiseksi aiheutuvat kustannukset täysimääräisesti, vaikka vakuutusmäärä näin ylittyykin. Toisin sanoen vakuutusehtoihin kirjattu enimmäiskorvausmäärä ei rajoita tällaisten torjuntakustannusten korvattavuutta.

Vakuutusehdoissa oikeutta korvaukseen torjuntakustannuksista saatetaan rajoittaa. Vakuutusehdot toisinaan esimerkiksi rajoittavat korvauksen torjuntakustannuksista vakuutusmäärään. Tällöin sillä, sovelletaanko vakuutuslakia pakottavasti, voi olla tärkeä merkitys.

Kuka on vakuutuksenottaja?

Kun vakuutuslaki on pakottava muuta korvaukseen oikeutettua kuin vakuutuksenottajaa kohtaan, on tietysti olennaista määrittää, kuka kulloinkin on vakuutuksenottaja.

Vakuutuslaissa on vakuutuksenottajan määritelmä: VSL 2 §:n mukaan vakuutuksenottajalla tarkoitetaan ”sitä, joka on tehnyt vakuutuksenantajan kanssa vakuutuslain”. Lisäksi samassa lainkohdassa todetaan, että ”jos vakuutukseen perustuva oikeus luovutetaan, luovutuksensaajaan sovelletaankin, mitä vakuutuksenottajasta säädetään”.²⁴

Valtaosassa tilanteista vakuutuksenottajan määrittämiseen ei liity käytännössä mitään epäselvää: vakuutuksenottaja on taho, joka vakuutuslain varsinaisesti solmii (”ottaa vakuutuksen”) allekirjoittamalla tai sitoutumalla muuten siihen nimenomaisesti. Vakuutuksenottaja on yleensä myös selvästi ilmaistu vakuutusasiakirjoissa. Ehkä tämän vuoksi käsitteeseen on kiinnitetty niin lain esitöissä kuin oikeuskirjallisuudessa varsin vähän huomiota, vaikka sama määritelmä on ollut laissa jo edellisen vakuutuslain voimaantulosta asti.²⁵

Lähinnä kysymyksen merkitys tulee esille arvioitaessa sitä, voitaisiinko lain tarkoittamana vakuutuksenottajana (”joka on tehnyt vakuutuksenantajan kanssa vakuutuslain”) pitää joissakin tilanteissa myös sellaista korvaukseen oikeutettua, joka osallistuu vakuutuksen ottamiseen ja asiallisesti hyväksyy sen sisällön hyötyineen ja velvoitteineen olematta kuitenkaan varsinainen vakuutuksen vakuutuksenottajaksi merkittävä taho.

Vakuutuksenottaja-määritelmän tarkastelussa lienee lähdeksi molemminpuolisten tahdonilmaisujen tulkinnasta. Ollakseen vakuutuksenottaja henkilön täytyy luonnollisesti antaa tahdonilmaisu sitoutua vakuutukseen. Lainkohdan viittaus vakuutuslain solmimiseen viittaa molemminpuolisuuteen ja kertoo siitä, että ollakseen vakuutuksenottaja henkilön täytyy olla paitsi oikeutettu sopimuksen perusteella johonkin myös velvoittautunut sen perusteella.

Tämäkään ei johda täysin tyydyttävään vakuutuksenottajan määritelmään, koska on teoriassa mahdollista ajatella, että myös vakuutuksenantajan ja muun vakuutetun kuin vakuutuksenottajan välille syntyy jo vakuutuslain solmittaessa eräänlainen molemminpuolinen sopimussuhde. Vakuutuksen ottamisesta tietoinen vakuutettu ikään kuin hiljaisesti hyväksyy vakuutukseen liittyvät sivuvelvoitteet, ja vakuutuksenantaja puolestaan hyväksyy vakuutuslain perusteella velvollisuuden maksaa vakuutuskorvaus vakuutetulle, edellyttäen muun muassa, että vakuutettu täyttää nämä velvoitteensa.²⁶ Voidaan tuskin kuitenkaan ajatella, että vakuutetusta tulisi tämän

yhteisymmärryksen perusteella VSL:n tarkoittama vakuutuksenottaja. Tällainen tulkinta ei vastaisi laajaa ja vakiintunutta käsitystä siitä, ketä on pidettävä vakuutuksenottajana ja ketä vakuutettuna.

Kirjallisuudessa Hoppu ja Hemmo ovat katsoneet, että vakuutuksenantaja ei voi edes nimenomaisesti sopia muun korvaukseen oikeutetun kanssa ennen vakuutustapahtuman aiheutumista vakuutus sopimuslaista korvaukseen oikeutetun vahingoksi poikkeavista ehdoista.²⁷ Tämä lienee ainakin lähtökohtaisesti oikea tulkinta ja on linjassa pakottavia säännöksiä yleensä koskevien käsitysten kanssa (vahingonkorvauksesta voidaan vahingon aiheuduttua sopia vapaasti esimerkiksi kuluttajansuojalain virhesäännösten alla). Tulkinta kuitenkin soveltuu periaatteellisesti huonosti tilanteeseen, jossa pakottavuudella suojataan vakuutettua nimenomaan tämän sopimuksen ulkopuolisuuden perusteella. Kun pakottavuus johtuu juuri kolmannen asemasta sopimuksen ulkopuolisena henkilönä, voisi ajatella olevan luontevaa, että tämä suoja poistuisi tämän henkilön sitoutuessa nimenomaisesti ehtoon. Vakuutuksenottaja on tällaisessa tilanteessa muuta korvaukseen oikeutettua huonommassa asemassa oikeastaan vain siksi, että hän maksaa itse vastikkeen vakuutuksesta.

Vakuutus oikeudessa on jokseenkin vakiintunut tapa puhua vakuutuksenottajan pää- ja sivuvelvoitteista. Sivuvetoiteilla tarkoitetaan yleensä sellaisia vakuutuksenottajapuolen velvoitteita, jotka tähtäävät vakuutusriskin hallintaan ja vakuutustapahtuman estämiseen. Sivuvetoitteita ovat esimerkiksi velvollisuus noudattaa suojeluohjeita (VSL 29 §) sekä velvollisuus torjua vahinkoa (VSL 32 §). Sivuvetoitteille on ominaista, että ne kohdistuvat siihen henkilöön, jonka riskiä vakuutus suojaa, yleensä siis vakuutettuun (olipa tämä vakuutuksenottaja tai ei). Vakuutuksenantajan päävelvoite on riskin kantaminen vakuutustapahtumasta, kun taas vakuutusmaksujen maksamista voidaan pitää vakuutuksenottajan varsinaisena vastikkeena saamastaan vastasuorituksesta. Tämä vakuutuksenottajan velvollisuus syntyy vakuutus sopimuksen perusteella riippumatta siitä, aiheutuuko vakuutustapahtumaa vai ei.²⁸

Vaikka pää- ja sivuvelvoitteen kaltaisiin käsitteellisiin määritelmiin tulee varoa kiinnittämästä liian huomiota oikeustoimipiillisessä harkinnassa, lienee tällä erottelulla keskeinen merkitys määritettäessä, mikä taho on vakuutuksenottaja. Jos henkilö ei ole antanut tahdonilmaisua maksaa vakuutusturvaan vastaan vakuutusmaksuja, häntä ei voitane pitää lain tarkoittamana vakuutuksenottajana.²⁹ Tulkinnan tueksi voidaan vedota myös tosielämän käytäntöön: vakuutuksenottajaksi mielletään tosiasiallisesti poikkeuksetta se henkilö, joka ottaa vakuutuksenantajaan nähden vakuutuksesta maksuvastuun.

Edellä sanottu ei vielä ratkaise kysymystä siitä, voitaisiinko taho, joka ei ole vakuutus sopimuslain tarkoittama vakuutuksenottaja, kuitenkin esimerkiksi vakuutuksen sisällöstä syntyneen tosiasiallisen yhteisymmärryksen perusteella samastaa pakottavuutta arvioitaessa vakuutuksenottajaan. Tähän kysymykseen palataan vielä jäljempänä.

Kuka on muu korvaukseen oikeutettu?

VSL 3.1 §:n tarkoittamia muita korvaukseen oikeutettuja ovat selvästi ensinnäkin ne henkilöt, jotka on vakuutuksessa nimetty vakuutetuiksi ja joilla on oikeus vakuutusehtojen perusteella korvaukseen (ja jotka samalla eivät ole vakuutuksenottajia). Muita korvaukseen oikeutettuja ovat myös muut sellaiset henkilöt, joilla on vakuutusehtojen tai VSL 62 §:n mukaan oikeus korvaukseen.

Vakuutus sopimuslain esitöiden mukaan korvaukseen oikeutettuna pidetään myös VSL 67 §:n mukaista vahingonkärtsijää vastuuvakuutuksessa. Vahingonkärtsijällä on lainkohdassa mainittujen edellytysten vallitessa oikeus vedota vakuutetun tahdosta riippumatta vastuuvakuutukseen. Näitä edellytyksiä ovat vakuutuksen pakollisuus, vakuutetun maksukyvyttömyys ja vastuuvakuutuksen mainitseminen vakuutetun markkinoinnissa.³⁰

Esitöissä ei mainita tässä yhteydessä VSL 68 §:n mukaista tilannetta. Sanotun säännöksen mukaan vahingonkäräjällä on oikeus riitauttaa vakuutuksenantajan korvauspäätös, vaikka vahingonkäräjällä ei muuten olisikaan VSL 67 §:n mukaista oikeutta vedota vakuutukseen. VSL 68 §:n mukainen oikeus edellyttää sitä, että vakuutettu on päättänyt käyttää vakuutustaan ja tehnyt vahinkoilmoituksen.³¹ Kirjallisuudessa on katsottu esitöiden tarkoittavan sitä, että VSL 68 §:n mukaista vahingonkäräjää ei ole pidettävä lain 3.1 §:n tarkoittamana muuna korvaukseen oikeutettuna.³² Tämä vaikuttaa ymmärrettävältä tulkinnalta ainakin siltä osin kuin kysymys on VSL 68 §:n mukaisen vahingonkäräjän oikeudesta vedota muihin säännöksiin kuin itse VSL 68 §:ään.

VSL 3.1 §:ssä puhutaan muusta korvaukseen oikeutetusta. Selvänä on pidettävä, että säännös sanamuodostaan huolimatta tarkoittaa myös sellaisia henkilöitä, joiden oikeutta suoritukseen vakuutuksenantajalta kutsutaan tyypillisesti muuksi kuin korvaukseksi, kuten eläkkeeksi.

Korvaukseen oikeutetun asema VSL 3.1 §:n merkityksessä syntynee riippumatta siitä, missä vaiheessa korvausta hakeva on tähän asemaansa tullut. Siten pakottavuuteen ovat oikeutettuja vetoamaan yhtä lailla vakuutetun asemassa vakuutuksen ottamishetkellä ollut kuin esimerkiksi VSL 62 §:n perusteella sellaiseksi vasta vakuutuksen voimassa ollessa tuleva. Sen sijaan on pidettävä selvänä, ettei vakuutuskorvaukseen oikeutettu voi luoda tällaista oikeutta kolmannelle siirtämällä vakuutuskorvaukseen perustuvan saatavansa edelleen kolmannelle vakuutustapahtuman jo aiheuttua. Eri asia luonnollisesti on, jos jo siirtävällä henkilöllä itsellään on ollut asema VSL 3.1 §:n tarkoittamana muuna korvaukseen oikeutettuna.

Voidaanko vakuutuksenottaja ja vakuutettu samastaa?

Kysymyksenasettelusta

Kuten edellä on jo todettu, muu korvaukseen oikeutettu voi olla vakuutuksenottajalle hyvin läheinen henkilö. Se saattaa myös olla tosiasiaa yhtä lailla vakuutuksen sisällöstä tietoinen ja sitoutunut siihen henkisesti samalla tavalla kuin vakuutuksenottajakin. Vakuutettu voi kaiken lisäksi olla vakaarainen yritys, jolla ei ole mitään taloudellis-tiedollista tarvetta saada erityistä suojaa vakuutusehtoja vastaan. Tällainen asetelma on käytännössä usein silloin, kun emoyhtiö hankkii osana konsernin vakuutusohjelmaa vakuutuksen myös tytäryhtiöidensä hyväksi. Lähellä tätä voidaan olla myös silloin, kun vakuutuksenottajan ja vakuutetun välillä on sopimus, jossa ne yhdessä sopivat vakuutuksen ottamisesta toisen lukuun toisen hyväksi.

Onko laki pakottava myös suhteessa tällaisiin vakuutettuihin, vai voitaisiinko vakuutettu samastaa vakuutuksenottajaan? Seuraavassa tilannetta arvioidaan erityisesti ääriesimerkin kautta: vakuutettu on vakuutuksenottajan määräysvallassa ja tietoinen vakuutuksen ottamisesta ja vakuutuksen sisällöstä.

Lain tavoite

Kuten edellä on todettu, vakuutuslainsäätöä esitöissä lain säätämistä pakottavaksi suhteessa ”muuhun korvaukseen oikeutettuun” ei ole juurikaan perusteltu. Tämän vuoksi sääntelyn tarkoitus jää jossakin määrin vapaan päättelyn varaan. Oletettavaa joka tapauksessa on, että sääntelyllä on haluttu suojata erityisesti sellaista tahoja, jolla on perusteltu odotus vakuutuskorvauksen saamisesta, mutta joka ei pysty itse vaikuttamaan sopimuksen sisältöön.³³ Kuten edellä on jo esitetty, tämä lain oletettava tavoite ei sinänsä ole täysin johdonmukainen sopimus kolmannen hyväksi -instituution kanssa.

Kun samastamismahdollisuutta arvioidaan tämän lain tavoitteen näkökulmasta, on selvää, että tavoitteen painoarvo vaihtelee olennaisesti eri tilanteissa. Erityisen vähäiseltä lain tavoitteen merkitys tuntuu niissä tilanteissa, joissa vakuutuksenottaja ja vakuutettu tulevat muodollisesta erillisyydestään huolimatta tosiasiallisesti olennaisissa määrin samasta varallisuuspiiristä ja vakuutuksen hankkiminen on de facto pitkälti yhteinen hanke. Mikään ajateltavissa oleva lain takana oleva tavoite tuskin vaarantuu, vaikka vakuutuslainsäädännön säännöksistä voitaisiinkin tällaisessa tilanteessa poiketa vakuutetun vahingoksi. Samastamismahdollisuutta puoltaisi myös se, että lainsäädäntöratkaisu poikkeaa jossakin määrin sekä pakottavasta lainsäädännöstä yleensä että kolmannen asemaa koskevista yleisistä periaatteista.

Samastamista koskevat periaatteet ja käytännöllisiä näkökohtia

Vakuutuslainsäädännön 33 §:ssä on säädetty samastamisesta. Säännöksessä tietyjen henkilöiden laiminlyönnit rinnastetaan vakuutetun laiminlyönteihin niin, että korvausta voidaan alentaa siten kuin vakuutettu olisi itse lyönyt laimin velvollisuutensa. Säännös ei siten selvästikään koske sitä, voitaisiinko vakuutettu tai muu korvaukseen oikeutettu rinnastaa vakuutuksenottajaan arvioitaessa lain pakottavuutta. Säännös tuskin kuitenkaan rajoittaa mahdollisuutta arvioida samastettavuutta yleisten samastusta koskevien periaatteiden perusteella.

Suomen oikeudessa ei ole yleisiä samastamista koskevia säännöksiä. Sen sijaan oikeudenalakohtaisia säännöksiä on muutamia erityisesti verotuksen piirissä (VerMenL28 §) ja insolvenssioikeudessa (konkurssilaki 5:11 ja ulosottokaari 4:14). Lisäksi samastamista on arvioitu verraten laajasti oikeuskäytännössä. Oikeuskäytännössä esiintyvät tilanteet, joissa samastamista on pohdittu, ovat tosiseikastoiltaan moninaisia ja siten ratkaisut tyypillisesti melko tapausidonnaisia. Joitakin yhteisiä piirteitä on kuitenkin helppo tunnistaa.

Oikeuskäytännössä esiintyville samastusta koskeville ratkaisuille on ollut tavallista ensinnäkin se, että samastettava henkilö (käytännössä näissä tapauksissa oikeushenkilö) on ollut saman tahon tosiasiallisessa määräysvallassa. Tuoreessa ratkaisussa KKO 2015:17 suomalainen osakeyhtiö samastettiin virolaiseen rajavastuuyhtiöön tekijänoikeuslain mukaisia hyvitysmaksuja koskevassa asiassa (ns. Verkkokauppa.com -ratkaisu). Korkein oikeus perusteli samastusta muun muassa sillä, että virolainen yhtiö ei ollut ollut hallinnollisesti ja taloudellisesti itsenäinen suhteessa suomalaisyhtiöön, koska molemmat yhtiöt olivat suoraan tai epäsuoraan keskeisiltä osin samassa omistuksessa. Tosiasiallista määräysvaltaa on käytetty samastamisen perusteena myös ratkaisussa KKO 1996:2. Määräysvallan yhtenäisyyden painottaminen puoltaisi mahdollisuutta samastaa vakuutuksenottaja ja vakuutettu silloin, kun jälkimmäinen on ensin mainitun tytäryhtiö.

Samastamismahdollisuus on toisaalta tullut esille erityisesti tilanteissa, joissa osapuolten tarkoitus on ollut jollakin tavalla kiertää sääntelyn asettamia rajoitteita antamalla järjestelylle sen tosiasiallisen sisältöä vastaavan muoto. Tämä on näkyvin peruste sääntelylle edellä mainituissa samastamista nimenomaisesti koskevissa lainsäädännöksissä. Lain asettamien rajoitteiden kiertämispyrkimys oli varsin näkyvä peruste myös edellä viitatussa Verkkokauppa.com -ratkaisussa, samoin kuin ratkaisussa KKO 2005:97, jossa oli kysymys ulosoton välttämiseksi tehdystä, selvästi keinotekoisesta järjestelystä.

Voidaan sanoa, että myös vakuutetun rinnastaminen vakuutuksenottajaan perustuisi konsernitilanteissa pitkälti järjestelyn todellisen luonteen huomioimiseen. Samastaminen johtaisi todennäköisesti siihen, että lain tavoite toteutuisi paremmin, tai ainakaan tämä tavoite ei puhuisi samastamista vastaan.

Nyt käsiteltävä kysymys on kuitenkin eräiltä muilta osin olennaisesti erilainen. Arvioitaessa sopusuhteellisen lainsäädännön pakottavuuden alaa periaatteellinen lähtökohta on toinen kuin

harkittaessa esimerkiksi sitä, onko jokin taho pyrkinyt saamaan itselleen aiheetonta etua toimimalla muodollisesti toisen mutta tosiasiallisesti määräysvallassaan olevan tahon kautta. Kysymys on pakottavan lainsäädännön alan tulkittamisesta. Kun lain säätämisellä pakottavaksi pyritään lähikohtaisesti parantamaan sellaisen tahon asemaa, joka syystä tai toisesta on muutoin heikoilla sopimussuhteissa, kynnys tulkita pakottavuuden määrittäviä normeja supistavasti lienee korkea ja ainakin korkeampi kuin niissä väärinkäytöstä muistuttavissa tilanteissa, joissa samastukseen on oikeuskäytännössä päädytty.

On tietysti mahdollista, että myös vakuutus otetaan toisen henkilön kuin vakuutetun itsensä kautta juuri tarkoituksin päästä vakuutus sopimuslain pakottavuuden piiriin. Käytännössä vakuutuksen ottamiseen kuitenkin vaikuttanee tällainen motiivi hyvin harvoin. Kun vakuutuksen ottaminen toisen tahon hyväksi on käytännössä varsin tavallista, olisi myös vaikeaa arvioida kulloinkin sitä, mikä järjestelyn syy kulloinkin on. Pakottavuuden laajaa tulkintaa voidaan myöskään tuskin pitää vakuutuksenantajan kannalta erityisen kohtuuttomana: seurauksenahan on vain lainsäädännön soveltaminen.

Samastamista vastaan puhuu näiden seikkojen ohella se, että vakuutuksenantajalla on ainakin jossakin määrin mahdollisuus hallinnoida itse pakottavuuteen liittyvää riskiä. Tämä mahdollisuus on kaiken lisäksi yleensä parhaimmillaan juuri silloin, kun vakuutuksenottaja ja vakuutettu ovat jo vakuutusta otettaessa läheisiä. Esimerkiksi konsernitilanteissa vakuutuksenantajalla on ainakin periaatteessa mahdollisuus edellyttää, että kukin vakuutettu tulee myös yhteisvastuulliseksi vakuutuksenottajaksi. Vakuutus käytännöllä tämä on tosin vieras ja varmasti usein myös epäkäytännöllinen toimintamalli.

Konsernivakuutusten ohella toinen huomiota ansaitseva tilanne on siis se, että vakuutuksenottajaa ja vakuutettua ei voida identifioida määräysvallan osalta toisiinsa, mutta vakuutuksen ottaminen tapahtuu muuten vakuutuksenottajan ja vakuutetun yhteisestä sopimuksesta, ja vakuutettu on vakuutuksen ottamisesta ja sen sisällöstä tietoinen jo ennen vakuutus sopimuksen solmimista.

Tällainen asetelma on esimerkiksi silloin, kun jakeluketjuun tai rakennusurakkaan sitoutuvat sopimuskumppanit sopivat, että yksi niistä ottaa muidenkin hyväksi tulevan vakuutuksen. Myös tässä yhteydessä voidaan todeta, että lain tavoitteet tuskin vaarantuisivat merkittävästi, vaikka vakuutettu ei voisi vedota vakuutus sopimuslain pakottavuuteen. Vakuutettu on voinut varautua vakuutuksen sisältöön ja on henkisesti sitoutunut vakuutukseen tyypillisesti samantapaisesti kuin varsinaisen tahdonilmaisun vakuutuksenantajalle antava sopimuskumppani.

Voi sitä paitsi olla täysin sattumanvaraista, kumpi tai mikä sopimuksen osapuoli vakuutuksen ottaa. Tähän nähden olisi epätarkoituksenmukaista, että vakuutusehdot jäisivät vakuutettuun nähden pätemättömiksi vain siksi, että osapuolet sattuivat päätyttyä siihen, että vakuutuksen ottaa sopimuskumppani eikä vakuutettu itse. Sattumanvaraisuutta korostaen on niin ikään huomattava, että vakuutettaessa tiettyä omaisuuskohdetta se, kenen hyväksi vakuutus kulloinkin on voimassa, saattaa vaihdella vakuutuksen voimassa ollessakin.

Konsernitilanteita koskevat ongelmat samastamisessa ovat kuitenkin ilmeisiä myös näiden tapauksien osalta. Sen lisäksi samastamista vastaan puhuu ainakin se, että rajanveto pakottavuuden ja tahdonvaltaisuuden välillä jäisi selvästi konsernitilanteita vaikeammaksi tehdä, jos mitään määräysvalta yhteyttä ei ole.

Vakuutuksen ottaminen toisen hyväksi on käytännössä yleistä. Tähän myös liittyy varsin usein vähintään jonkinlainen vakuutuksenottajan ja vakuutetun yhteinen sopimus tai yhteisymmärrys vakuutuksen hankkimisesta. Jos vakuutus sopimuslain pakottavuus sivuutettaisiin vakuutettuun nähden pelkän yhteisen tarkoituksen tai vakuutetun vakuutusehtoja koskevan tietoisuuden perus-

teella, lain pakottavuuden määrittäminen edellyttäisi todennäköisesti usein monitulkintaisen näytön esittämistä. Lisäksi lain sanamuodosta poikkeavasta tulkinnasta voisikin tulla – jos ei pääsääntö – niin ainakin yleinen poikkeus. Tätä ei voida pitää perusteltuna.

Lopuksi

Kokonaisarviona voidaan esittää, että vakuutuksenottajan ja vakuutetun samastamiseen vakuutus-sopimuslain pakottavuutta määritettäessä olisi hyvät asialliset perusteet ainakin silloin, kun kyseessä on yritys vakuutus, vakuutettu on vakuutusta otettaessa vakuutuksenottajan määräysvallassa ja vakuutus otetaan keskeisesti vakuutuksenottajan ja vakuutetun yhteisestä päätöksestä. Koska VSL 3.1 §:n sanamuoto kuitenkin on ehdoton, ja myös pakottavuuden laajaa tulkintaa puoltavia näkökohtia on esitettävissä, samastusmahdollisuus jää vähintäänkin epävarmaksi. Samastamista pelkän vakuutuksenottajan ja vakuutetun kaupallisen yhteyden tai vakuutetun tietoisuuden perusteella ilman näiden välistä määräysvaltayhteyttä on nykyisin perusteella vielä vaikeampi perustella.

De lege ferenda -näkökulmasta voidaan sanoa, että pakottavuussäännös ei ole onnistunut, koska se rajoittaa sopimusvapautta kolmatta kohtaan tarpeettoman laajasti. Keskeisiä kriteereitä pakottavuuden mielekkyydelle ovat ainakin seuraavat:

- onko vakuutus pakollinen vai vapaaehtoinen?
- perustuuko kolmannen oikeus vedota vakuutukseen lakiin vai ainoastaan vakuutus-sopimukseen?
- onko kolmas ollut tietoinen sopimuksen sisällöstä ja sen rajoituksista alusta pitäen?
- onko kolmas elinkeinonharjoittaja vai kuluttaja?

Vaikuttaa selvältä, että ainakaan kriteeristön toisessa laidassa, jossa tämän luvun mukaiset esimerkkitalanteetkin ovat, pakottavuudelle ei olisi oikeuspoliittista tarvetta. On vaikea nähdä voimakasta ongelmaa esimerkiksi siinä, että pakottavuus määräytyisi yksinkertaisesti vaikkapa seuraavan sisältöisellä virkkeellä: ”Sopimusehto, joka poikkeaa tämän lain säännöksistä vakuutuksenottajan tai muun korvaukseen oikeutetun vahingoksi, on mitätön kuluttajaa kohtaan sekä sellaista muuta luonnollista henkilöä taikka oikeushenkilöä kohtaan, joka huomioon ottaen hänen elinkeinotoimintansa tai muun toimintansa laatu ja laajuus sekä olosuhteet muutoin on vakuutuksenantajan sopijapuolena rinnastettavissa kuluttajaan.” Toinen varteenotettava mahdollisuus olisi rajoittaa pakottavuus koskemaan vain sellaisia säännöksiä, jotka koskevat erityisesti kolmannen asemaa tässä ominaisuudessa (ks. tästä jäljempänä).

Mitä säännöksiä pakottavuus koskee?

Kysymyksenasettelu

Lopuksi arvioidaan vielä sitä, minkä säännösten soveltamiseen vakuutus-sopimuslain pakottavuus vaikuttaa. Pakottavuussäännöksen sanamuoto on sinänsä selkeä ja yleinen, eikä siinä rajoiteta nimellisesti pakottavuutta vain tiettyihin säännöksiin. Tämä ei kuitenkaan vielä vastaa kaikkiin kysymyksiin.

Periaatteessa ajateltavissa on kolme vaihtoehtoa: pakottavaksi on tarkoitettu 1) vain erityisesti kolmatta tässä asemassa koskeva sääntely tai 2) kaikki korvausta hakevan asemaa koskeva sääntely riippumatta siitä, koskeeko sääntely erityisesti vakuutus-sopimuksen ulkopuolista tahoja vai myös

vakuutuksenottajaa tai 3) myös sellainen sääntely, joka ei välittömästi koske korvaukseen oikeutettua asemaa tässä ominaisuudessaan, mutta joka voi välillisesti vaikuttaa myös tällaisen henkilön asemaan.

Ensimmäinen vaihtoehto tarkoittaisi sitä, että pakottavia olisivat vain sellaiset säännökset, jotka nimenomaisesti määrittävät kolmannen asemaa juuri tässä roolissa, siis muuna kuin sopimuskumppanina. Tällaisia säännöksiä ovat esimerkiksi VSL 6 luvun säännökset edunsaajasta, VSL 65 §:n säännös vakuutetun asemasta vakuutustapahtuman aiheuduttua ja VSL 67 §:n säännös vahingonkärsijän oikeudesta saada korvaus vastuuvakuutuksesta. Toisen vaihtoehdon mukaan pakottavia olisivat lisäksi muutkin vakuutetun tai korvauksen hakijan asemaa koskevat säännökset, kuten vahinkoilmoituksen määräaika koskeva VSL 73 §.

Kolmannen vaihtoehdon piiriin taas kuuluisivat erityisesti vakuutus sopimuksen syntymistä, voimassaoloa, materiaalista sisältöä ja päättymistä koskevat säännökset. Nämä säännökset eivät ensisijaisesti koske korvauksen hakijan asemaa vaan vakuutusturvan sisällön määrittymistä. Voidaan sanoa, että tämä sääntely on korostetusti sopimusoikeudellista ja koskee sopimuskumppaneiden asemaa ennen vakuutustapahtuman aiheutumista.

Soveltaminen

Käytännössä näistä kysymyksistä kiinnostus kohdistuu 3-kohdan mukaisiin tilanteisiin. Itsestään selvää ensinnäkin on, että lain säännöksestä ei voida poiketa 1-kohdan tapauksissa. Ne ovat kolmannen aseman ja samalla pakottavuuden ydinaluetta: tämän asemaa juuri tässä ominaisuudessa välittömästi määrittäviä säännöksiä.

Myös 2-kohdan tilanteet kuulunevat pakottavuuden alaan. Lain yleinen sanamuoto ja näiden säännösten välitön vaikutus vakuutetun asemaan huomioon ottaen muuta tulkintaa on vaikea perustella. Kirjallisuudessa tätä näytettäisiin pidetyn itsestään selvänä.³⁴

Eräät käytännön syyt tosin puoltaisivat sitä, että laki olisi pakottava vain siltä osin kuin se koskee nimenomaisesti kolmatta tässä asemassaan. Erityisesti tällainen suppea tulkinta lisäisi vakuutustoiminnan ennustettavuutta. Jos laki on pakottava vain erityisesti kolmatta suojaavien säännösten osalta, vakuutuksenantajan asema ei riipu kovin olennaisesti siitä, kenellä vakuutustapahtuman sattuessa on oikeus korvaukseen. Jos sen sijaan myös korvaukseen oikeutettua asemaa yleensä koskevat säännökset ovat pakottavia, vakuutuksenantajan asema saattaa heiketä merkittävästi sen mukaan, kuka on vakuutettu. Hyvä esimerkki tästä on vahinkoilmoitusta koskeva VSL 73 §. Vakuutusehdoissa olevat määräykset vahingon ilmoittamisesta ovat tehokkaita vakuutuksenottajaa vastaan, mutta jos vakuutus kohdentuukin muuhun vakuutettuun, ne muuttuvat tehottomiksi.

Vertailuna voidaan todeta, että Ruotsin vakuutus sopimuslaki on erityisesti kolmannen hyväksi pakottava vain siltä osin kuin sääntely nimenomaisesti koskee kolmannen asemaa. Lain pakottavuutta koskevan SFAL 1. kap 6 §:n mukaan lain 9 luvusta kolmannen vahingoksi poikkeavat vakuutusehdot ovat mitättömiä. Lain 9 luvussa taas määritetään vain kolmannen asemaa erityisesti tässä asemassaan. Lisäksi nämäkin säännökset ovat pakottavia vain, jollei kussakin säännöksessä erikseen säädetä niitä tahdonvaltaisiksi. Sääntely on rakenteeltaan Ruotsin lain kanssa samantapainen Norjassa ja Tanskassa. Myös Suomen vanha vakuutus sopimuslaki perustui säännöskohtaiseen pakottavuussääntelyyn presumption ollessa se, että laki on tahdonvaltainen.

Vielä tulee arvioida sitä, miten pakottavuussääntely suhteutuu ryhmän 3 mukaisiin säännöksiin. Heti aluksi on syytä todeta, että tällaisilla säännöksillä ei ole kovin suurta käytännön merkitystä nyt käsiteltävän kysymyksen kannalta ainakaan vahinkovakuutusten yhteydessä.

Ensinnäkin jotkin näiden ryhmien ulkopuolelle jäävät säännökset olisivat voimassa muutenkin tai mahdollisuus poiketa niistä yksipuolisoin sopimusehdoin olisi pakottavuudesta riippumatta rajoitettua. Tällainen on esimerkiksi VSL 9 §:n säännös siitä, että vakuutus on voimassa sen sisältöisenä

kuin vakuutuksenottajalla on ollut saamiensa tietojen perusteella aihetta käsittää. Toiseksi vakuutus sopimuslaissa on huomioitu nimenomaisesti useat sellaiset tilanteet, joissa vakuutettu saattaa olla riippuvainen vakuutuksenottajan ja vakuutuksenantajan toiminnasta ennen vakuutustapahtuman aiheutumista. Tärkein esimerkki on VSL 65 §:n säännös siitä, että vakuutuksenottajan tiedonantovirheeseen voidaan vedota vain rajoitetusti sellaista vakuutettua kohtaan joka ei tiennyt ja jonka ei pitänytkään tietää virheestä. Kolmanneksi vakuutus sopimuslain sääntelytekniikka jo lähtökohtaisesti sallii sopia monista asioista toisin. Useissa vakuutus sopimuslain säännöksissä nimittäin asetetaan vain lähtökohta, josta osapuolet voivat lain nimenomaisen valtuutuksen perusteella poiketa vakuutusehdoissa (esim. VSL 26 ja 62 §). Näissä tilanteissa on selvää, että lain asettamista lähtökohdista poikkeavat vakuutusehdot sitovat myös silloin, kun lakiin vetoava henkilö sinänsä on lain pakottavuuden piirissä.

Esimerkkinä ryhmän 3 mukaisesta kysymyksestä voidaan mainita vakuutus sopimuksen irtisanominen. Vakuutusehdoissa voi olla vahinkovakuutuksen irtisanomista koskevia ehtoja, jotka ovat ankarampia kuin vakuutus sopimuslain säännökset vakuutuksen irtisanomisesta. Jos vakuutuksenantaja irtisanoo sopimuksen näiden ehtojen mukaisesti, mutta irtisanominen on vakuutus sopimuslain perusteella tarkasteltuna pätemätön, herää kysymys, voiko muu korvaukseen oikeutettu vaatia korvausta sillä perusteella, että irtisanominen on ollut tähän nähden vakuutus sopimuslain vastaisena tehoton.

Vakuutus sopimuslain systematiikka ja sen taustalla olevat vakuutus oikeudelliset periaatteet näyttävät puoltavan sellaista tulkintaa, ettei vakuutettu voisi edellä kuvatuissa tilanteissa vedota vakuutus sopimuslain pakottavuuteen edukseen. Vakuutus sopimuslain 65.2 §:n mukaan vakuutetulla on oikeus määrätä vakuutuksesta nostettavasta korvauksesta vakuutustapahtuman satuttua. Toisaalta vakuutetulla ei ole oikeutta määrätä vakuutuksesta ennen vakuutustapahtuman aiheutumista. Tästä ei tosin ole nimenomaista säännöstä nykyisessä vakuutus sopimuslaissa. Vanhassa laissa näin säädettiin nimenomaisesti.³⁵ Uuden lain esitöistä ei löydy merkkejä siitä, että tähän olisi tarkoitettu tehdä muutosta. Tulkintaa vakuutuksenottajan oikeudesta määrätä vakuutuksesta ennen vakuutustapahtuman aiheutumista voidaan pitää muutenkin vakuutus oikeudessa vakiintuneena.³⁶ Tästä poikkeuksena on ainoastaan henkivakuutuksen peruuttamaton edunsaajamääräys.

Vakuutetulla ei siis ole oikeutta puuttua vakuutus sopimuksen sisältöön ja olemassaoloon ennen vakuutustapahtuman aiheutumista. Vakuutus voidaan irtisanoa ja sen sisältöä voidaan muuttaa vapaasti, ellei muusta sitoumuksesta muuta johdu. Vakuutus sopimuksen osapuolten vapaudesta päättää vakuutuksen sisällöstä vakuutetusta riippumatta ei kuitenkaan vielä sellaisenaan voida päätellä, että heillä olisi vapaus muuttaa sopimusta myös sellaiseksi, että se poikkeaa vakuutus sopimuslaista.

Vakuutus sopimuslaissa on toisaalta myös säännöksiä, jotka koskevat muuten vakuutetun asemaa ennen vakuutustapahtuman aiheutumista. Osa näistä säännöksistä asettaa vakuutetulle vakuutustapahtumaa edeltäviä velvollisuuksia, osassa taas vakuutettua suojataan tapahtumilta, jotka ajoittuvat vakuutustapahtuman aiheutumista edeltävään aikaan. Esimerkkinä vakuutetun velvollisuuksista ovat ns. sivuvelvoitteita koskevat säännökset, joiden noudattamisen laiminlyönti voi heikentää vakuutetun oikeutta korvaukseen (VSL 30–32 §). Toisaalta vakuutettua suojataan sellaista vakuutuksenottajan tiedonantovelvoitteen laiminlyöntiä vastaan, johon tämä on syyllistynyt vakuutusta ottaessaan ja josta vakuutettu ei ollut eikä hänen pitänytkään olla tietoinen ennen vakuutustapahtuman aiheutumista (VSL 65 §). Tällaiset tiedonantovirheet eivät vaikuta niistä perustellusti tietämättömän vakuutetun oikeuteen saada vakuutus korvausta. Ainoa poikkeus ovat tilanteet, joissa vakuutuksenottaja on antanut tietoja vilpillisesti.

Lainsäätäjä on näitä tilanteita silmällä pitäen katsonut, että sopimuksen ulkopuolisella vakuutetulla pitää olla oikeus luottaa vakuutusturvaan, vaikka häiriö sopimussuhteessa ajoittuukin sellaiseen aikaan, jolloin vakuutetulla ei muuten ole ollut vakuutukseen määräysvaltaa. Vakuutetun vakuutusnottajaa parempaa oikeutta on lain esitöissä perusteltu erityisesti sillä, että korvauksen menettäminen sellaisen vakuutusnottajan menettelyn perusteella, josta vakuutettu ei ole ollut tietoinen, olisi vakuutetulle kohtuutonta. Samassa yhteydessä tuodaan myös selvästi esille, että muuten vakuutusnottajalla on oikeus määrätä vakuutettua sitovasti vakuutuksesta vakuutustapahtumaan asti.³⁷ Siltä osin kuin vakuutetun asemaa ennen vakuutustapahtuman aiheutumista on määritetty vakuutussopimuksissa, nämä säännökset ovat tietenkin tällaisen vakuutetun hyväksi pakottavia.

Näistä systemaattisista ratkaisuista on mahdollista päätellä, että 1) mahdollisuus määrätä vakuutuksesta kuuluu vakuutusnottajalle ja vakuutusnottajalle ennen vakuutustapahtuman aiheutumista 2) siltä osin kuin muun korvaukseen oikeutetun asemaa on haluttu suojata myös vakuutustapahtumaa edeltäviltä sopimusoikeudellisilta toimilta, tästä on säädetty vakuutussopimuksissa nimenomaisesti ja 3) siltä osin kuin tällaista nimenomaista suojaa ei ole päätetty luoda, vakuutusnottajan ja vakuutusnottajan sopimusvapautta ei tarkoitettu rajoittaa kolmannen aseman perusteella. Kun vakuutetun asema on määritetty nimenomaisin säännöksin ja tehden selvä ero vakuutusnottajan asemaan, on luonnollinen tulkinta, että myös pakottavuus rajoittuu näihin vakuutetulla sääntelyn mukaan oleviin oikeuksiin.

Tätä tulkintaa voidaan puoltaa myös sillä, että korvaukseen oikeutetun rajaton oikeus vedota pakottavuuteen supistaisi entisestään osapuolten tahdonmuodostuksen merkitystä ja toisaalta muuttaisi vakuutussopimuksen sisällön entistä vaikeammaksi ennakoida. Tältä osin on myös huomattava, että VSL 3.1 §:n soveltamisalaan kuuluu hyvin erilaisessa asemassa olevia korvaukseen oikeutettuja. Muu korvaukseen oikeutettu on esimerkiksi myös VSL 67 §:n mukainen vahingonkärnsijä vastuuvakuutuksessa. Olisi vaikea nähdä järkevää syytä siihen, miksi tällainen vahingonkärnsijä, jolla ei välttämättä ole mitään aiempaa yhtymäkohtaa vakuutukseen tai edes vakuutusnottajaan, voisi vedota edukseen esimerkiksi vakuutussopimuslain vakuutuksen irtisanomista koskeviin säännöksiin. Tällaisella korvaukseen oikeutetullahan ei ole edes VSL 65 §:n mukaista suojaa vakuutusnottajan tiedonantovirheitä vastaan.

- 1 Esim. Norio-Timonen, Jaana: Vakuutuksenantajan vastuu vakuutustapahtumasta, 2003, s. 107–111; Telaranta, Risto: Vakuutuslainsäätely, 1995, s. 21 ja Korkeamäki, Tuomas: Vakuutuslainsäätely, 2007. Tavanomaisimpia ongelmia pakottavuuden osalta ratkaisukäytännössä lienevät kysymykset siitä, onko vakuutusturvaa vakuutetun menettelyn perusteella rajaavia ehtoja pidettävä vakuutuslainsäätelyssä, onko vakuutusturvaa vakuutetun menettelyn perusteella rajaavia ehtoja pidettävä vakuutuslainsäätelyssä, onko vakuutusturvaa vakuutetun menettelyn perusteella rajaavia ehtoja pidettävä vakuutuslainsäätelyssä, onko vakuutusturvaa vakuutetun menettelyn perusteella rajaavia ehtoja pidettävä vakuutuslainsäätelyssä. Tästä kysymyksestä myös korkein oikeus on antanut hiljattain ennakkopäätöksen, KKO 2014:9. Ks. verratien laajasta kirjallisuudesta esim. Norio-Timonen emt. erit. s. 463–475; Wilhelmsson, Thomas: Om styrning av avtalsvillkor, 1977, erit. s. 226–293 ja Hellner, Jan: Exclusions of Risk and Duties Imposed on the Insured. Skandias 100-årsskift 1955, s. 5–70.
- 2 Aihe on ollut aikaisemmin vilkkaan keskustelun kohteena, mutta olennaiset kysymykset on pitkälti ratkaistu viimeaikaisilla lakimuutoksilla ja korkeimman oikeuden ratkaisulla KKO 2008:113.
- 3 Esim. kuluttajansuojalaki 5 luvun 2 §, asuntokauppalaki 2 luvun 2 §, asuntokauppalaki 3 luvun 2 §, laki liikehuoneiston vuokrauksesta 1 luvun 2 §, laki asuinhuoneiston vuokrauksesta 2 luvun 26 §, tienkäyttölaki 1 luvun 5 §, laki työajasta kotimaan liikenteen aluksissa 22 §, laki asumisoikeusasunnoista 1 luvun 5 §, valmismatkalaki 1 luvun 4 §, työaikalaki 8 luvun 39 §, laki takauksesta ja vierasvelkapanttauksesta 1 luvun 1 §, laki kiinteistöjen ja vuokrahuoneistojen välityksestä 4 §, työsopimuslaki 13 luvun 6 §, laki vuokra-asuntojen korkotukilainalla rahoitetuista osaomistusasunnoista 1 luvun 7 §, vesihuoltolaki 6 luvun 25 §, laki velan vanhentumisesta 3 §, vuosilomalaki 1 luvun 3 §, laki sidotusta pitkäaikaissäätämisestä 4 §, laki vahvasta sähköisestä tunnistamisesta ja sähköisistä allekirjoituksista 2 luvun 3 §, laki maksuperusteisista lisäeläkejärjestelyistä eläkesäätöissä ja eläkekassoissa 4 luvun 21 §, maksupalvelulaki 1 luvun 7 §, merityösopimuslaki 13 luvun 9 §, laki kaupallisten sopimusten maksuehdoista 3 §, sähkömarkkinalaki 13 luvun 85 §, tietoyhteiskuntakaari 106 §, ryhmärakennuttamislaki 1 luvun 4 §, raideliikennevastuulaki 19 §, maakaari 2 luvun 9 §, merilaki 14 luvun 2 §.
- 4 Kuluttajansuojalain ja asuntokauppalain säännökset sopimusketjutilanteista ovat tosin lähellä tätä. Niissä on eräin rajauksin annettu kulutustuotteen tai asunnon myöhemmälle ostajalle oikeus kohdistaa vaatimuksia tuotteen tai asunnon aikaisemmin myynyttä elinkeinonharjoittajaa kohtaan. Nämä säännökset ovat pakottavia. KSL:n ja AsuntoKL:n tilanteissa ei kuitenkaan ole kysymys kolmannen hyväksi tehdystä sopimuksesta vaan myöhemmän ostajan suojaamisesta sopimusketjutilanteesta. Sääntely on leimallisesti kuluttajaoikeudellista. Tässä voidaan viitata myös kiinteistönvälityksestä annettuun lakiin.
- 5 Vanhan vakuutuslainsäätelyn säännökset pakottavuudesta olivat jossakin määrin tulkinnanvaraisia, mikä teki myös kolmannen asemasta epäselvän. Lain 3 §:n mukaan laki oli tahdonvaltainen, jollei jotakin säännöstä nimenomaisesti säädetä pakottavaksi tai jollei sitä ole katsottava pakottavaksi. Kirjallisuudessa on ollut erimielisyyttä mm. siitä, mitä jälkimmäinen määritelmä tarkoitti kolmatta koskevien säännösten osalta, jos näitä ei ollut nimenomaisesti säädetty pakottaviksi, ks. Hakulinen, K.A: Mitkä vakuutuslainsäätelyn säännökset ovat pakottavia, Lakimies 1948, s. 132–139 ja Wilhelmsson emt. 1977 s. 323–325.
- 6 Esim. Häyhä, Juha: Vakuutuslainsäätely ja kolmas, s. 135 teoksessa Juhlajulkaisu Esko Hoppu 1935 – 15/1 – 2005 s. 134–147.
- 7 Esim. Norros, Olli: Vastuu sopimusketjussa, 2007, s. 33; Häyhä emt. s. 135 ja Arnholm Privatrett II 1964, s. 109.
- 8 Esim. Telaranta, K.A: Sopimuksista kolmannen hyväksi, 1954, s. 206.
- 9 Ks. Ehdotus 1988 s. 13–14. Ks. myös Norio-Timonen emt. s. 22 ja 330.

- 10 Näiden säännösten merkityksestä nimenomaan sopimuksen ulkopuolisen vakuutetun velvollisuuksina ja siten vakuutuksenantajan väiteoikeuden kannalta, Häyhä emt. s. 145–146.
- 11 Aarnio, Aulis – Kangas, Urpo: Suomen jäämistöoikeus, 2000, s. 363–392.
- 12 Esim. Norros, Olli: Vastuu sopimusketjussa, 2007, s. 299–302; Hemmo, Mika: Sopimus ja delikti, 1998, s. 282 ja Mononen, Marko: Yritysten välinen tuotevastuu, 2004, s. 250.
- 13 Ks. Norros emt. s. 293–299.
- 14 Esim. Hemmo emt. s. 282.
- 15 Tilanne on samankaltainen myös asiantuntijapalveluissa, joiden tarkoituksena on luonteensa puolesta hyödyttää kolmatta. Kolmannella voi tällöin olla oikeus kohdistaa vaatimuksia sopimusosapuoleen sopimuksen ulkopuolisuudesta huolimatta (ks. esim. KKO 1992:44 ja Norros, Olli: Asiantuntijan vastuu sivullista kohtaan, Lakimies 2007 s. 715).
- 16 Telaranta piti aikanaan vakuutus sopimuksia tärkeimpänä yksittäisenä sopimuksena kolmannen hyväksi, eikä tilanne tältä osin liene muuttunut tähän päivään mennessä ainakaan olenaisesti, Telaranta, Risto: Vakuutus sopimuslaki, 1995, s. 13.
- 17 Tähän on viitattu yleisenä pakottavuuden perusteluna myös vuoden 1988 työryhmämietinnössä, s. 52. Häyhä toteaa aiheesta: ”Joukkomittaisessa sopimustoiminnassa eivät sopimus suhteen synnyttävät tahdonilmaisut ole liberalistisen ihanteen tarkoittamalla tavalla osapuolten yksilöllisen tahdon eivätkä aina myöskään tahdon perustana olevan tiedon mukaisia”, Häyhä, Juha: Sopimus laki ja vakuutustoiminta, 1996, s. 154.
- 18 Vastuuvakuutus on pakollinen esimerkiksi yleisötilaisuuden järjestäjillä, kiinteistövälittäjillä ja vakuutusmeklareilla.
- 19 Ks. näin vakuutus sopimuslain 67 §:n osalta Norio-Timonen, Jaana: Vakuutus korvaukset ja vanhentuminen, Lakimies 2011, s. 631.
- 20 Kuvan tästä keskustelusta saa esim. teoksesta Hemmo, Mika: Vahingonkorvauksen sovittelu ja moderni korvausoikeus, 1996, s. 250–252 lähteineen.
- 21 Ehdotus 1988, s. 52–55.
- 22 HE 114/1993, s. 63.
- 23 Konsernien vakuutusohjelmista esim. af Hällström, Esbjörn – Ijäs, Hannu – Laasonen, Jussi: Vastuuvakuutus, 2014, s. 106.
- 24 Hoppu ja Hemmo kiinnittävät huomiota siihen, ettei VSL:n käsitteiden käyttö ole legaalimääritelmästä huolimatta täysin johdonmukaista. Vakuutuksenottajana pidetään lain määritelmän mukaan henkilöä, joka on tehnyt vakuutus sopimuksen. Lain 22 §:ssä vakuutuksenottajana pidetään kuitenkin myös tahoja, joka ei ole vielä tehnyt vakuutus sopimusta, Hemmo, Mika – Hoppu, Esko Vakuutus oikeus, 2006, s.23. Ero liittyyneen kuitenkin enemmän käsitteen käyttöhyteyteen kuin siihen, että niiden sisällössä olisi olennaista asiaeroa.
- 25 Nykyisen lain esitöissä ei ole selvennystä vakuutuksenottajan käsitteeseen. Vanhaa vakuutus sopimuslakia edeltäneessä komiteamietinnössä oli sen sijaan käsitelty kysymystä lyhyesti, ks. Ehdotus vakuutus sopimuslaiksi 1925, s. 50.
- 26 Vakuutetun velvollisuuksista sopimus oikeudellisina velvollisuuksina on keskusteltu varsinkin vanhemmassa kirjallisuudessa paljonkin, ks. esim. Vihma, Väinö: Palovakuutus sopimus, 1948, s. 250–254. Kuten Norio-Timonen toteaa, sivuveloitteet ovat korostetusti nimenomaan vakuutetun velvollisuuksia ja tässä merkityksessä suuri osa vakuutuksen ehdoista ja vakuutus sopimuslain säännöksistä itse asiassa velvoittaa juuri kolmatta, jos vakuutettu on muu kuin vakuutuksenottaja, Norio-Timonen 2003, s. 470. Ignatius kiinnitti vanhan vakuutus sopimuslain kommentaarissaan huomiota myös siihen, ettei vakuutuksen ottamistilanteessa ole aina selvää, edustaako vakuutuksenottaja itseään vai jotakuta muuta, Ignatius, Kaarlo: Vakuutus sopimuslaki, 1967, s.130. Käytännössä tällaisia tulkinta ongelmia lienee nykyisin vähän.

- 27 Hoppu – Hemmo emt. s. 29.
- 28 Näistä velvoitteiden jakautumisista mm. HE 114/1993 s. 15; Häyhä emt. s. 303 ja Lindell-Frantz, Eva: En avtalsrättsligt analys grundad på försäkringsavtalet, 1998, s. 118–119.
- 29 Vanhan vakuutuslainsäädännön esitöistä löytyy tähän viittaava selostus, Ehdotus vakuutuslainsäädännön muuttamisesta, s. 50. Vihma viittaa siihen, että vakuutusmaksun maksaminen voi olla vain sopijapuolen velvollisuus, koska kolmannelle ei voida asettaa sopimuksessa velvoitteita. Tämä kuvastaa hyvin vakuutusnottajan ja vakuutetun velvollisuuksien eroja: vakuutetulle voidaan asettaa sivuvelvoitteita sopimusetuuden (vakuutuskorvaus) saamiseksi, mutta ei niistä riippumattomasti velvollisuutta vakuutusmaksun maksamiseen, Vihma emt s. 140–141.
- 30 HE 114/1993, s. 23. VSL 67.1 §:n tarkka sanamuoto on seuraava: ”Vahinkoa kärsineellä on vastuuvakuutuksessa oikeus vaatia vakuutuslainsäädännön mukainen korvaus suoraan vakuutusnottajalta, jos: 1) vakuutuksen ottaminen on perustunut lakiin tai viranomaisen määräykseen; 2) vakuutettu on asetettu konkurssiin tai on muutoin maksukyvytön; tai 3) vastuuvakuutuksesta on ilmoitettu vakuutetun elinkeinotoimintaa koskevassa markkinoinnissa.”
- 31 Tästä oikeudesta esim. Könkkölä, Justus: Vastuuvakuutus vahingonkorvausriidassa, 2009 s. 87–89 ja Norros, Olli: Vakuutusnottajan korvauspäätös, 2016, s. 148–154.
- 32 Norio-Timonen, Jaana: Vakuutuslainsäädännön ja vanhentuminen, Lakimies 4/2011, s. 630–631. On kuitenkin mahdollista kysyä, onko lainsäätäjällä tarkoittanut pelkästään esitöiden tulkinnanvaraisen kirjauksen perusteella, että VSL 68 §:stä itsestään voidaan sopimuksessa poiketa vahingonkärsijän vahingoksi.
- 33 Tämän suuntaisesti myös Häyhä, joka toteaa, tosin VSL 65 §:ää eikä lain pakottavuutta käsitelleessään, että ”Tällainen sääntely on ilmaus pyrkimyksestä turvata sopimussuhteen ulkopuolella olevan kolmannen vakuutusturvan pysyvyyteen ja sisältöön kohdistamia ennako-odotuksia”. Häyhä emt. s. 333.
- 34 Norio-Timonen 2003, s. 281 ja 449 sekä Norros, Olli: Oikeustapauskommentti 2007:39. Hoppu ja Hemmo ovat viitanneet VSL 3.1 §:ään nimenomaan kolmannelle säädettyjen oikeuksien suojana. He toteavat seuraavasti: ”VSL:ssä muulle vakuutetulle tai vakuutuslainsäädännön mukaiseen oikeutetulle kuin vakuutusnottajalle on säädetty tietyt oikeudet. Vakuutusnottaja ja -ottaja eivät voi keskinäisen sopimuksin puuttua tällaisen vakuutetun tai vakuutuslainsäädännön mukaiseen oikeutetun haitaksi heidän oikeuksiinsa ja etuihinsa”. Ilmeisesti Hoppu ja Hemmo eivät kuitenkaan ole tarkastelleet asiaa erityisesti nyt esitetyn rajanvedon kannalta, vaan pikemminkin esitelleet VSL 3.1 §:n keskeistä soveltamisalaa.
- 35 Säännöksen soveltamisesta, Ignatius emt. s. 139–142.
- 36 Esitöistä tämä lähtökohta ilmenee vuoden 1988 mietinnöstä (s. 119) ja kirjallisuudesta esim. Hoppu – Hemmo 2006, s. 263–265. Tämän lähtökohdan on sinänsä mahdollista nähdä poikkeavan yleisistä sopimuslainsäädännön hyväksi -opeista. Yleisenä periaatteena nimittäin on, että sopimusta ei voida muuttaa kolmatta sitovasti enää sen jälkeen, kun tämä on saanut tiedon sopimuksesta. Ks. esim. Norros 2006 s. 32–33 ja Kivimäki, T.M. – Ylöstalo, Matti: Suomen siviilioikeuden oppikirja, 1973, s. 259. Tämän mukaan arvioituna vakuutuslainsäädännössä kolmannen oikeus on yleisiä lähtökohtia rajoitetumpi.
- 37 Ehdotus 1988, s. 118–119. Säännös oli muutos aikaisempaan lakiin nähden. Täältäkin osin on sanottava, että esityöt ovat varsin vähäsanaiset. Varsinaisessa hallituksen esityksessä säännöstä ei perustella lainkaan ja vuoden 1988 ehdotuksessakin vain pintapuolisesti.